

Asistent Uroš Novaković, mr

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

RAZVOJ PRAVA DETETA U MEĐUNARODNOM PRAVU TOKOM XX. VEKA*

Promene u socijalnom miljeu u odnosu prema deci dešavale su se tokom XVIII i XIX veka, da bi svoju kulminaciju dostigle u pravnoj regulaciji tokom XX veka. Ovaj vek označava prekretnicu u priznanju prava dece i napuštanje dotadašnjih modela obespravljenosti dece i patrijarhalnog modela zaštite dece. U međunarodnom pravu, kad je reč o porodici, tri pojma dominiraju: porodica, porodično okruženje, porodični život. Predmet našeg interesovanja u ovom radu jesu „Ženevska deklaracija“ o pravima deteta iz 1924. godine, Deklaracija o pravima deteta iz 1959. godine i, posebno, Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine.

Deklaracija o pravima deteta iz 1924. godine predviđa sledeće principe: da je deci potrebno obezbediti uslove za normalan materijalni i duhovni razvoj; da gladno dete treba biti nahranjeno, da bolesno dete treba da bude negovano, a da siročad treba da budu zbrinuta; da dete treba da bude zaštićeno od eksploatacije. Deklaracija na prvom mestu ističe ekonomske, psihološke i socijalne potrebe dece.

Deklaracija o pravima deteta iz 1959. godine sastojala se od Preambule i deset principa. Činjenica da je usvojena bez uzdržanih glasova pokazuje da ova deklaracija ima veći značaj od drugih akata Generalne skupštine – moralnu obavezujuću snagu.

Konvencija o pravima deteta je najduži pravno obavezujući ugovor Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima. Zasniva se na četiri načela: učešće, zaštita, prevencija i obezbeđivanje, takozvana četiri „P“ (participation, prevention, protection, provision). Jednu od najznačajnijih novina ove konvencije predstavljaju principi najboljeg interesa deteta i povećanje pravnog kapaciteta deteta. Ova dva principa su zaštitni omotač svih prava u Konvenciji.

Pokazatelji u oblasti prava deteta nakon Drugog svetskog rata, oličeni u donošenju mnogobrojnih pravno obavezujućih dokumenata vezanih za decu i dečija prava, svedoče da položaj dece više nije unutrašnje pitanje svake države.

Ključne reči: Prava deteta; Međunarodno pravo; Deklaracija o pravima deteta; Konvencija o pravima deteta.

1. UVOD

Promene prema deci u socijalnom miljeu dešavale su se tokom XVIII i XIX veka da bi svoju kulminaciju dostigle u pravnoj regulaciji tokom XX veka. Ovaj vek označava prekretnicu u priznanju prava dece i napuštanje dotadašnjih modela obespravljenosti dece i patrijarhalnog modela zaštite dece.¹ Što se dalje posmatra u prošlost, položaj dece pokazuje niži stepen zaštite, te se (s pravom) ističe da je istorija zaštite dece „noćna mora iz koje smo tek počeli da se budimo”.² Istorija razvoja prava deteta koincidira sa razvojem položaja žena u društvu i međunarodnom pravu.

Možemo konstatovati postojanje tri faze razvoja prava deteta u XX veku. Najpre, priznanje od strane međunarodne zajednice da su svi ljudi, uključujući i decu, predmet zaštite međunarodnog prava. Druga faza predstavlja pružanje specifičnih prava pojedincima, što obuhvata i decu, dok poslednja faza podrazumeva pružanje procesnih prava pojedincima (i deci) da bi oni mogli da ostvare garantovana prava.

U međunarodnom pravu, kad je reč o porodici, tri pojma dominiraju: porodica (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), porodično okruženje (Konvencija o pravima deteta, Afrička povelja o pravima deteta),³ i porodični život (Evropska konvencija o ljudskim pravima).⁴

Prava deteta deo su evolucije šireg polja prava čoveka koji svoje utemeljenje ima u prirodnom pravu. Prirodno pravo nadilazi pozitivno pravo i postoji nezavisno od prirodnog prava.⁵

Značaj prava deteta ogleda se i kroz razvojni princip društva, prema kome razvoj porodice, a samim tim i društva, zavisi od doprinosa dece. Teorijske postavke o pravima deteta i odnosu odraslih prema njima ogledaju se u dve struje: „oslobodioci dece”, koji zagovaraju slobodu volje dece i potpuno samostalno donošenje odluka koje se tiču razvoja i vaspitanja, i „zaštitnici dece”, koji naglašavaju da su deca zavisne osobe koje nisu sposobne da bez asistencije drugih (odraslih) osoba funkcionišu, te da im je

* Rad je rezultat istraživanja na projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU”.

¹ O pravima dece, vid. M. Jaњић-Komar, M. Obratković, *Prava deteta – prava čoveka*, Beograd 1996.

² G. V. Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, Hague 1998, 6.

³ Prilikom usvajanja Konvencije iz 1959. godine, Peru je predložio da porodicu pored roditelja čine i članovi tzv. šire porodice, te je adekvatniji termin porodično okruženje.

⁴ U. Kilkelly, *The Child and European Convention on Human Rights*, Ashgate 1999, 95.

⁵ Prema Dvorkinu, pravo podrazumeva jednako postupanje, dok Rawls zastupa tezu da je sloboda centralni element prava. – O moralnosti prava: L. Fuller, *Moralnost prava*, Beograd 2001.

stoga potrebna zaštita i nega.⁶ Pravo roditelja na vaspitanje dece ne postoji u korist roditelja već je roditelj dužan da sprovodi to pravo prvenstveno u interesu, odnosno za dobrobit deteta.⁷

Bez obzira na to da li se pokazuje sklonost ka jednom od navedenih pristupa, nesporno je da dete može uživati izvesna prava samo sa određenim uzrastom, dok se, pak, druga prava deteta ne vezuju za uzrast (zabrana mučenja, zabrana ropstva, pravo deteta na opstanak i razvoj, pravo deteta na adekvatne životne uslove, pravo deteta na zdravstvenu zaštitu).⁸

S druge strane, neka prava, prvenstveno politička⁹ i prava upravljanja, kao i ekonomska prava, ne odnose se na decu. Prema nekim stavovima, dete već sa tri godine ima neka znanja u sferi ekonomije, dok sa 14 godina ima оформljene stavove o novcu kao i odrasle osobe. Ovako radikalni stavovi imaju svoj antipod u stavljanju rezerve od strane Libije, tokom usvajanja Konvencije o pravima deteta, da deca nemaju svest da upravljaju novcem.

2. DEKLARACIJA O PRAVIMA DETETA IZ 1924. GODINE (ŽENEVSKA DEKLARACIJA)

Deklaraciju o pravima deteta usvojila je Skupština Društva naroda 1924. godine. Ovaj međunarodni ugovor ustanovljava princip da je čovečanstvo dužno da deci pruži najbolje što poseduje. Takođe, jedan od principa govori da će u slučaju opasnosti deci prvo biti pružena pomoć. Deklaracija o pravima deteta iz 1924. godine predviđa sledeće principe: da je deci potrebno obezbediti uslove za normalan materijalni i duhovni razvoj; da gladno dete treba biti nahranjeno, da bolesno dete treba da bude negovano, a da siročad treba da budu zbrinuta; da dete treba da bude zaštićeno od eksploatacije. Deklaracija na prvom mestu ističe ekonomske, psihološke i socijalne potrebe dece. „Ženevska deklaracija” nije, kako i sam naziv govori, imala nameru da bude pravno obavezujući dokument za države potpisnice.

⁶ G. V. Bueren, 3.

⁷ Pojam deteta vezuje se za pojam koji bliže određuje dete, a to je „detinjstvo“. Univerzalnost koncepta detinjstva donekle je umanjena različitosti regionalnih obeležja ovog perioda razvoja. Naime, koncept detinjstva menja se u zavisnosti od lokalne kulture, običajnih normi, geografskih prilika, preovlađujućih socijalnih i ekonomskih uslova.

⁸ Neka od navedenih prava kao što su npr. zabrana ropstva i zabrana mučenja ne mogu se ograničiti ni u vanrednim okolnostima (u slučaju rata), niti iz razloga zaštite javnog poretka ili nacionalne i javne bezbednosti.

⁹ Politička prava primarno podrazumevaju pravo glasanja, odnosno aktivno i pasivno biračko pravo. Po pravilu, pravo da se glasa na izborima stiče se punoletstvom. Iako je i prema Konvenciji dete svako lice mlađe od 18 godina, na planu međunarodnog prava u ovoj oblasti postoji nejednako regulisanje, s obzirom na to da su Brazil i Nikaragva dozvolile da dete sa navršениh 16 godina života može da glasa na izborima.

Jedan od ciljeva Deklaracije bio je pouzdanje dece u to da će ih odrasli (za)štititi. Iako značajan, ovaj međunarodni akt ne posmatra decu kao nosioce prava, kao subjekte prava, već kao objekte prava. Deca nisu smatrana nosiocima prava već korisnicima, primaocima zaštite.

Ukoliko posmatramo značaj „Ženevske deklaracije“, možemo sažeti najvažnije korisne efekte u sledećem:

1. Ustanovljavanje sistema, koncepta prava deteta i udaranje temelja za donošenje kasnijih međunarodnih dokumenata u oblasti prava deteta;
2. Međunarodna prava deteta postala su deo međunarodnog prava ljudskih prava;
3. Po prvi put je ustanovljena i priznata veza između prava deteta i blagostanja deteta.

Pored nespornog značaja na polju prava, donošenje ove deklaracije doprinelo je osnivanju mnogih organizacija koje se i danas bave zaštitom dece i njihovih prava. Ističemo *Save the Children* i *International Council of Women*.

3. DEKLARACIJA UN O PRAVIMA DETETA IZ 1959. GODINE

Nakon usvajanja Deklaracije o pravima deteta iz 1924, razmatrala su se dva moguća scenarija: da se postojaća deklaracija dopuni i izmeni, ili da se donese nova deklaracija. Nova Deklaracija o pravima deteta jednoglasno je usvojena 1959. godine, koja se sastojala od Preambule i deset principa. Činjenica da je usvojena bez uzdržanih glasova pokazuje da ova deklaracija ima veći značaj od drugih akata Generalne skupštine – moralnu obavezujuću snagu. Tokom usvajanja, razmišljalo se o razičitim nazivima: rezolucija, deklaracija, proklamacija.

Za razliku od Ženevske deklaracije, u deklaraciji iz 1959. godine deca se nalaze „među prvima koji dobijaju pomoć”.¹⁰ Tokom usvajanja Deklaracije, mnoge zemlje su iznosile predloge u pogledu odredaba koje ovaj međunarodni ugovor treba da sadrži: Italija je predložila ustanovljavanje obaveznog staratelja za decu u sudskom postupku; SSSR zabranu telesnog kažnjavanja u školi; Urugvaj da deca pored prava imaju i odgovornosti; Poljska da se vlade država potpisnica obavežu da izmene svoja zakonodavstva u skladu sa Deklaracijom; Meksiko da se usvoji aneks Deklaracije koji će sadržati preporuke državama da predvide praktična rešenja za probleme kojima su izložena deca; Gvatemala i Izrael da dete dobije religiju roditelja; SSSR da zdravstvena zaštita bude besplatna, a Austrija se tome us-

¹⁰ Terminološka rasprava povela se povodom ove odredbe Deklaracije iz 1959. godine. Naime, postojala su dva tumačenja, prvo, koje je smatralo da su deca „prva koja dobijaju pomoć“, i druga, bliža tumačenju da su deca „među prvima koji dobijaju pomoć“.

protivila; Holandija je istakla da nije došlo vreme da ugovor o pravima dece bude u formi konvencije s obzirom na to da još uvek postoje velike kulturne, moralne i socijalne razlike u državama.¹¹

Prema ovoj deklaraciji, deca su sposobna da uživaju koristi od konkretnih prava i sloboda. Deklaracija predviđa da mala deca ne smeju biti odvojena od majke. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1979. godine konstatovala ogroman značaj koji je Deklaracija o pravima deteta iz 1959. godine imala na međunarodnom planu u promovisanju prava deteta i u oblikovanju različitih vidova saradnje među državama.

4. KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA IZ 1989. GODINE

Nakon 20 godina od usvajanja Deklaracije o pravima deteta iz 1959. godine, većina zemalja izmenila je stav da se protivi da ova deklaracija bude bez obavezujućeg karaktera za države. Dva razloga odlučujuće su uticala na promenu stava. Najpre, veliki broj zemalja je, u skladu sa odredbama Deklaracije iz 1959. godine, izvršio izmene u domaćim zakonima u pogledu prava deteta. Paralelno s tim, u periodu između 1959. i 1979. godine zaključeni su mnogobrojni regionalni i međudržavni sporazumi o pravima dece, koji su uslovili potrebu izmena na globalnom planu. Dvadesetogodišnji jubilej je delovao kao podsticaj da države razmišljaju u pravcu usvajanja Konvencije. Tom prilikom osnovana je Radna grupa za donošenje Konvencije o pravima deteta. Nakon deset godina, 20. novembra 1989. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je najduži pravno obavezujući ugovor Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima – Konvenciju o pravima deteta. Konvencija se sastoji od određenih principa, ciljeva i načela.¹²

Tokom usvajanja Konvencije, države su predlagale različita rešenja koja bi po njihovom mišljenju trebalo da budu uvrštena u konačni tekst. Dva pitanja vezana za primenu prava iz Konvencije postavila su se kao esencijalna – početak i kraj detinjstva. Predmet rasprave pretežno je bio početak detinjstva, odnosno od kog trenutka se počinju primenjivati prava iz Konvencije. Tako, Irska je predložila da se dete štiti još pre rođenja, što bi podrazumevalo i nasledna prava dece.¹³ Konačni tekst ne predviđa od kog trenutka je država dužna da pruži zaštitu detetu, te stoga ne zabranjuje

¹¹ G. V. Bueren, 12.

¹² O tome da su odredbe Konvencije o pravima deteta imperativne prirode za unutrašnje zakonodavstvo, vid. H. Граховац, „Обавезност Конвенције УН о правима детета“, *Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног* (ур. Г. Марковић), Источно Сарајево 2012, 11.

¹³ Većina država je smatrala da bi usvajanje ovakvog rešenja sprečilo mnoge države da ratifikuju Konvenciju. Argentina i Gvatemala istakle su rezervu na ove odredbe Konvencije i predvidele u svom zakonodavstvu da detinjstvo počinje od trenutka začeća deteta.

da nacionalne države definišu od kog trenutka počinje detinjstvo. Manje spora oko tumačenja trenutka prestanka vršenja prava direktno je sprečila Konvencija propisivanjem da je dete svaka osoba do 18. godine života, osim ako se prema propisima domaćeg prava punoletstvo ne stiče ranije,¹⁴ u kom slučaju se neće primenjivati prava iz Konvencije. Bilo je i predloga da se izričito ne propisuje kada prestaje detinjstvo. Holandija je predložila da se za punoletstvo predvidi drugi kriterijum – kada dete zaključi brak, stupi u služenje vojne službe, postane nezavisno od roditelja.

Jedan od značajnih međunarodnih ugovora koji ne definiše uzrast deteta u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, jeste Haška konvencija o građanskim aspektima međunarodne otmice dece iz 1980. godine, usvajajući shvatanje da je dete osoba do 16. godine života.¹⁵

Pitanje diskriminacije dece prema kriterijumu bračnog statusa javilo se u pogledu potrebe ravnopravnosti bračne i vanbračne dece. Kina i Australija, s jedne strane, zastupale su stav o ravnopravnom tretiranju dece bez obzira na njihov (van)bračni status, dok su Maroko, Irak i Velika Britanija smatrale da je potrebno da se zadrže razlike.¹⁶

Iako je predviđeno da je u najboljem interesu deteta da se o njemu, pre svih drugih, staraju roditelji, Novi Zeland je predložio rešenje da profesionalne službe za čuvanje dece pružaju bolju zaštitu od roditelja.¹⁷

Jedno od pitanja koje je izazvalo dosta kontroverzi i dovelo u pitanje usvajanje ovog ugovora, jeste religija deteta. Islamske zemlje protivile su se stavu da dete ima pravo izbora i insistirale da dete dobija religiju oca. Religijske države smatrale su da je u najboljem interesu deteta da bude vaspitavano u skladu sa državnom religijom. Drugu grupu država činile su

¹⁴ Ovu mogućnost neke države iskoristile su tako da se prema švajcarskom pravu punoletstvo stiče sa 20. godinom, a u austrijskom pravu sa 19. godinom.

¹⁵ Vid. З. Поњавић, Д. Палачковић, „Прекогранично одвођење деце и породично насиље“, *Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног* (ур. Г. Марковић), Istočno Sarajevo 2012, 47–72; D. Smith, “Making Contact Work in International Cases: Promoting Contact Whilst Preventing International Parental Child Abduction“, *Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare* (eds. A. Bainham *et al.*), Oxford 2003, 350; C. Dekar, „The Intersection of European Union Law and Private International Law in Intra-European Union Child Abduction“, *Fordham International Law Journal* Vol. 34, No. 5/2011, 1436.

¹⁶ Zanimljivo je primetiti da se liberalna država, kao što je Velika Britanija, našla na istoj ravni sa islamskim državama po ovom pitanju. Objašnjenje leži u interesu ove ostrvske države da se zaštititi pravo bračne dece na krunu.

¹⁷ G. V. Bueren, 69.

skandinavске државе које су истичале да је право избора религије део права на слободу изражавања.¹⁸

Konvencija o pravima deteta ne predviđa pravo roditelja na kontakt sa decom, već samo pravo deteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi.¹⁹

Pri usvajanju Konvencije, većina država nije diskutovala o potrebi zabrane telesnog kažnjavanja dece. U tom pogledu postoje značajne kulturne razlike među državama. Švedska je 1979, a Norveška 1980. godine ukinula telesno kažnjavanje dece. Konvencija predviđa da kada se desi(lo) zlostavljanje ili zanemarivanje deteta, države imaju obavezu da obezbede psihičku i fizičku rehabilitaciju i socijalnu integraciju deteta.

Pravo na očuvanje identiteta obuhvata i pravo na ime i registraciju nakon rođenja. Pravo deteta na ime bilo je predviđeno u Deklaraciji iz 1959. godine, a prilikom usvajanja Konvencije Belgija je predložila da dete ima pravo na određeno ime koje se bira sa unapred određene liste imena. Dete nema pravo na ime po sopstvenom izboru, ali s druge strane, dete određenog uzrasta može da pokrene postupak da promeni lično ime.²⁰

Kada je reč o zaštiti deteta bez roditeljskog staranja, s obzirom na to da Konvencija ne predviđa pravo deteta na porodicu i pravo deteta na porodični život, dete nema pravo na usvajanje.²¹ Ni usvojenje ni hraniteljstvo nisu bili deo obe deklaracije o pravima deteta. U Konvenciji se posredno priznaju usvojenje i hraniteljstvo, tako što se ističe da oba instituta treba da budu u najboljem interesu deteta. Nije predviđeno ni pravo deteta na uvid u podatke, a u tom pogledu SAD su predložile da se izričito propiše obaveza tajnosti podataka o usvojenju.

¹⁸ U Finskoj dete sa 15. godinom, a u Švajcarskoj sa 16. godinom može samostalno da izabere religiju. – O pravima deteta sa 15. godina u pravu Srbije, vid. С. Панов, *Породично право*, Београд 2010, 213.

¹⁹ М. Драшкић, „Право детета на одржавање личних односа са блиским особама“, *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије* (прир. С. Лилић), Београд 2011, 90.

²⁰ Prilikom uvrščivanja prava deteta na očuvanje identiteta u Konvenciju, Argentina je isticala značaj ovog prava, predočavajući da su se tokom „Priljavog rata“ (1975–1983), desila mnoga zlodela koja su uticala na to da veliki broj dece nestane i da im se ne zna poreklo.

²¹ Zanimljive debate su se vodile tokom usvajanja mnogih međunarodnih ugovora koji su regulisali usvojenje (Evropska konvencija o usvojenju dece iz 1967. godine, Haška konvencija o priznanju odluka, nadležnosti i merodavnom pravu za usvojenje iz 1965. godine, Deklaracija UN o socijalnim i pravnim principima zaštite i blagostanja deteta sa posebnim osvrtom na državno i međudržavno usvojenje i hraniteljstvo iz 1986. godine). Naime, tokom usvajanja Haške konvencije o međunarodnoj saradnji i zaštiti dece u pitanjima međudržavnog usvojenja iz 1993. godine, SAD su insistirale da je privatno usvojenje, koje ne sprovode državni organi u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, kao i da nema obaveze probnog perioda pre zasnivanja usvojenja. Države Južne Amerike bile su protiv napuštanja države dok se ne utvrdi konačan status deteta i dok ne protekne probni period.

Iako Konvencija predviđa pravo deteta da traži informacije, ukoliko se navedeno pravo uskrati, dete nema prava na zaštitu. Jedan aspekt prava na informacije obuhvata i uloga masovnih medija, posebno u savremeno doba. Poljska je predložila da se u Konvenciju unese odredba da države imaju obavezu da zaštite decu od štetnih uticaja masmedija, ali je većina država istakla da masmediji imaju viši stepen dobrog nego lošeg uticaja na decu.²²

Konvencija o pravima deteta zasniva se na četiri načela: učešće, zaštita, prevencija i obezbeđivanje, takozvana četiri „P” (*participation, prevention, protection, provision*). Učešće dece u donošenju odluka koje se tiču njih, zaštita dece od diskriminacije, zlostavljanja i zanemarivanja, prevencija nanošenja zla deci i obezbeđivanje pomoći deci za njihove osnovne potrebe. Sva četiri načela su jednake važnosti i zajedno se primenjuju. Ova konvencija pokriva politička,²³ građanska, socijalna i kulturna prava, a kuriozitet u oblasti međunarodnih ugovora predstavlja regulisanje položaja dece u ratnim sukobima.²⁴

Konvencija o pravima deteta ima u vidu pet ciljeva:

1. Stvara nova prava u međunarodnom pravu koja nisu postojala do tada (pravo deteta da zna svoje poreklo);
2. Predviđa na međunarodnom planu prava koja su do tada postojala samo na užem, regionalnom polju (pravo deteta na saslušanje u sudskom postupku);
3. Stvara pravno obavezujuće oblasti i prava koja su do usvajanja bila samo u formi preporuka (prava dece sa fizičkim i psihičkim invaliditetom);
4. Nalaže nove obaveze državama po pitanju zaštite i obezbeđivanja prava deteta (prava deteta na zdravlje i zdravstvenu zaštitu);
5. Predviđa obavezu država da spreče diskriminaciju dece u pogledu ostvarivanja prava iz Konvencije.

Jednu od najznačajnijih novina ove konvencije predstavljaju principi najboljeg interesa deteta i povećanje pravnog kapaciteta deteta. Ova dva principa su zaštitni omotač svih prava u Konvenciji. Oni su od tolikog suštinskog značaja da državama nije omogućeno da stave rezerve na njih.²⁵

²² O uticaju masmedija na decu, vid. J. Davidson, P. Gottschalk, *Internet Child Abuse*, New York 2011.

²³ Dodeljivanjem prava glasa deci sa navršenom 16. godinom, najpre Nikaragva 1987. godine, a zatim i Brazil, odstupili su od ustaljene prakse da se pravo glasa na izborima stiče punoletstvom.

²⁴ Vid. O. Cvejić-Jančić, „Dodatna zaštita deteta prema opcionim protokolima na Konvenciju o pravima deteta“, *Pravni život* 9/2012, 957.

²⁵ G. V. Bueren, 51.

Neke odredbe Konvencije o pravima deteta iz 1989. godine, kao što su zabrana mučenja i ropstva, zabrana ekonomske i seksualne eksploatacije dece, postale su sastavni deo međunarodnog običajnog prava.²⁶

5. DEKLARACIJA UN O LJUDSKIM PRAVIMA IZ 1948. GODINE

Deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. godine predviđa da majka i dete imaju pravo na posebnu zaštitu i negu.²⁷ Deklaracija predviđa i zabranu diskriminacije dece po pitanju kriterijuma bračnosti tako da i deca rođena van braka, kao i ona rođena u braku, imaju jednako pravo na socijalnu zaštitu. Dalje, u čl. 26 predviđa se pravo deteta na obrazovanje, kao i pravo roditelja da pre svih ostalih biraju vrstu obrazovanja za svoju decu.²⁸ Iako nema obavezujuću pravnu snagu, ovaj akt Generalne skupštine UN postao je deo međunarodnog običajnog prava.

6. MEĐUNARODNI PAKT O GRAĐANSKIM I POLITIČKIM PRAVIMA (MPGPP)

Ovaj međunarodni ugovor ima nekoliko odredaba koje se tiču prava deteta. Prava predviđena u MPGPP uglavnom se odnose na procesna prava deteta u toku sudskog postupka. Navedena procesna prava pokazuju svoj značaj u ostvarivanju drugih materijalnih prava, predviđenih prvenstveno u Konvenciji o pravima deteta, ali i drugim međunarodnim ugovorima koji se odnose na prava deteta. Tako, u čl. 14 predviđa se pravo maloletnika na saslušanje i pravo deteta na posebnog staratelja u sudskom postupku. Prilikom vođenja krivičnog postupka vodi se računa o uzrastu maloletnika. Na inicijativu Japana, MPGPP zabranjuje sprovođenje smrtne kazne nad maloletnim osobama. Šri Lanka je predložila da se razlikuju maloletna i punoletna optužena lica, tako da postoji obaveza da maloletnici izvedu pred sud u što kraćem roku.

Član 24 istog ugovora predviđa da svako dete ima pravo na zaštitu od strane porodice, društva i države bez diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, religije, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja ili rođenja. Pakt predviđa i pravo deteta na poreklo. Svako dete ima pravo da bude upisano u registar nakon rođenja i ima pravo na lično ime. Posebno se podvlači pravo deteta da traži državljanstvo.²⁹

²⁶ O postignutim rezultatima nakon dvadeset godina od donošenja Konvencije, vid N. Vučković-Šahović, „Dvadeset godina Konvencije o pravima deteta“, *Pravni život* 10/2009, 1037.

²⁷ Vid. čl. 25 UN Deklaracije o ljudskim pravima.

²⁸ M. Jaњић-Комар, „Родитељска одговорност“, *Ново породично законодавство* (ур. З. Поњавић), Крагујевац 2006, 247–250.

²⁹ М. Драшкић, *Породично право и права детета*, Београд 2011, 34.

7. MEĐUNARODNI PAKT O EKONOMSKIM, SOCIJALNIM I KULTURNIM PRAVIMA

Ovaj međunarodni ugovor predviđa da države potpisnice prepoznaju porodicu kao prirodnu i suštinsku društvenu grupu,³⁰ priznajući najširu moguću zaštitu i pomoć porodici. Posebne mere zaštite treba pružiti deci i mladim ljudima, bez diskriminacije u odnosu na bračni status. Deca i mladi uživaju i zaštitu od ekonomske i socijalne eksploatacije. Izričito se zabranjuje rad dece na zanimanjima koja su štetna po razvoj i zdravlje dece, kao i zapošljavanje dece ispod predviđenog uzrasta. Države se obavezuju da osiguraju smanjenje smrtnosti novorođene dece i zdravstveni razvoj dece. Pakt ima odredbe o obaveznosti osnovnog obrazovanja i poboljšanja dostupnosti srednjoškolskog i višeg obrazovanja.

8. ZAKLJUČAK

Aktivnost međunarodnih tela tokom XX veka pokazala je zainteresovanost međunarodne zajednice i međunarodnog prava za položaj dece. Deca postaju subjekti prava, a samim tim i nosioci određenih prava. Donošenje dve deklaracije o pravima deteta imalo je prethodnu ulogu pripreme država za donošenje jednog sveobuhvatnog, pravno obavezujućeg ugovora – Konvencije o pravima deteta. Nakon donošenja ove konvencije, pravni položaj dece u domaćim pravnim sistemima postaje kompatibilan njenim odredbama.

Pokazatelji nakon Drugog svetskog rata, oličeni u donošenju mnogobrojnih pravno obavezujućih bilateralnih dokumenata vezanih za decu i dečija prava, svedoče da položaj dece više nije unutrašnje pitanje svake države.

U međunarodnom pravu ljudskih prava prisutno je stanovište da su prava deteta koincidirala sa razvojem prava žena.

Ciljevi donošenja međunarodnih dokumenata u oblasti prava deteta manifestuju se u promeni dotičnih vrednosti prema deci i uvođenja i uspostavljanja novih. Tako, osnovni princip najboljeg interesa deteta postaje rukovodeći u svim postupcima u kojima se dete javlja kao jedna strana.

³⁰ Član 10 MPESKP.

LISTA REFERENCI

Bibliografske reference

1. Cvejić-Jančić, Olga, „Dodatna zaštita deteta prema opcionim protokolima na Konvenciju o pravima deteta“, *Pravni život* 9/2012;
2. Davidson, Julia, Gottschalk, Petter, *Internet Child Abuse*, Routledge, New York 2011;
3. Dekar, Claire, “The Intersection of European Union Law and Private International Law in Intra-European Union Child Abduction“, *Fordham International Law Journal* Vol. 34, No. 5/2011;
4. Драшкић, Марија, „Право детета на одржавање личних односа са блиским особама“, *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије* (прир. С. Лилић), Правни факултет, Београд 2011;
5. Драшкић, Марија, *Породично право и права детета*, Правни факултет, Београд 2011;
6. Фулер, Лон, *Моралност права*, Правни факултет, Београд 2001;
7. Граховац, Нада, „Обавезност Конвенције УН о правима детета“, *Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног* (ур. Г. Марковић), Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево 2012;
8. Јањић-Комар, Марина, „Родитељска одговорност“, *Ново породично законодавство* (ур. З. Поњавић), Правни факултет, Крагујевац 2006;
9. Јањић-Комар, Марина, Обретковић, Мирјана, *Права детета – права човека*, Досије, Београд 1996;
10. Kilkelly, Ursula, *The Child and European Convention on Human Rights*, Ashgate Publishing Company, Ashgate 1999;
11. Панов, Слободан, *Породично право*, Правни факултет, Београд 2010;
12. Поњавић, Зоран, Палачковић, Душица, „Прекогранично одвођење деце и породично насиље“, *Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног* (ур. Г. Марковић), Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево 2012;
13. Smith, Donna, “Making Contact Work in International Cases: Promoting Contact Whilst Preventing International Parental Child Abduction“, *Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare* (eds. Andrew Bainham et al.), Bllomsbury Publishing PLC, Oxford 2003;
14. Van Bueren, Geraldine, *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, Hague 1998;
15. Vučković-Šahović, Nevena, „Dvadeset godina Konvencije o pravima deteta“, *Pravni život* 10/2009.

Assistant Uroš Novaković, LL.M.

Faculty of Law, University of Belgrade

DEVELOPMENT OF CHILDREN'S RIGHTS IN INTERNATIONAL LAW DURING THE 21ST CENTURY

Summary

Changes regarding the attitude toward children occurred in the social milieu during the XVIII and XIX century and culminated in legal regulation throughout the XX century. This century marks a milestone in the recognition of the children rights, and abandons contemporary models of depriving children of their rights and patriarchal models of child protection.

In international law, when it comes to family, three elements are in focus: family, family environment and family life. Subject of our interest in this paper are the "Geneva Declaration", Declaration on the Rights of the Child (1924), and especially, Convention on the Rights of the Child (1989).

Declaration on the Rights of the Child (1924) provides principles such as: that children need to be provided with conditions for normal physical and mental development, that hungry child has to be fed, that sick child has to be cared for, that orphans should be looked after, that child should be protected from exploitation. This Declaration for the first time emphasizes economic, psychological and social needs of the children.

Declaration on the Rights of the Child (1959) consists of a preamble and ten principles. The fact that it was adopted without abstentions shows that this international act is more important than the other acts of the General Assembly – it has moral binding force. UN Convention on the Rights of the Child (1989) is the longest legally binding contract of the United Nations General Assembly. It is based on four principles: participation, protection, prevention and the provision (so-called four "P" rights). One of the most significant innovations of the Convention is the principle of the best interests of the child and increasing legal capacity of a child. These two principles are protective mantle for all Convention rights. Indicators in the field of children's rights after Second World War, reflected in the adoption of a number of legally binding documents related to children and children's right, show that the position of children is no longer each country's internal matter.

Key words: *Children's rights; International law; Declaration of the Rights of the Child; Convention of the Rights of the Child.*